

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Толстих А.Б.,

*аспірант кафедри господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки*

Донецького державного університету внутрішніх справ

0000-0001-6550-4152,

lawyertolstykh@gmail.com

Толстих А. Б. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів.

Останнім часом в Україні все частіше вживається практика альтернативного вирішення господарських спорів без застосування класичних судових процедур, оскільки усталена традиція звернення суб'єктів господарювання до державних установ з приводу кожного конфлікту призвела до перевантаження органів судової влади. Альтернативою поліпшення доступу до правосуддя та зменшення навантаження на суди є застосування такого способу розв'язання конфлікту, як медіація. В країнах англосаксонської системи права - США, Австралії, країнах Європи, медіація впродовж тривалого часу залишається самим розповсюдженим альтернативним способом врегулювання спорів. В українській науковій і юридичній площині інститут медіації не є таким розвинутим і частовживаним, і наразі перебуває лише на етапі становлення та розвитку. Вчені та законодавці вже багато років працюють над створенням належних умов для запровадження медіації в Україні: проводиться просвітницька робота щодо змісту та переваг медіації, здійснюється розробка, експертний аналіз проєктів законів про медіацію, надаються детальні рекомендації, приймаються та вводяться в дію нові нормативно-правові акти, реалізуються програми запровадження медіації шляхом створення координаційних груп, інститутів та центрів медіації, проводиться навчання для суддів і медіаторів. Тож існує досить широке коло актуальних питань з приводу забезпечення роботи механізму медіації, які підлягають детальному науковому дослідженню та вимагають практичного опрацювання.

Дану статтю присвячено дослідженню загальних засад запровадження медіації як альтернативного способу вирішення господарських спорів в умовах модернізації законодавства. Визначено основні етапи становлення інституту медіації в Україні, поняття та особливості медіації як одного з альтернативних способів вирішення господарських спорів, проаналізовано національні та міжнародні нормативно-правові акти в сфері медіації та, з огляду на такий аналіз, окреслено проблеми правового забезпечення даної процедури вирішення господарських спорів в Україні і запропоновано варіанти їх вирішення.

Ключові слова: господарські спори, права суб'єктів господарювання, альтернативне вирішення спорів, розвиток інституту медіації, переговорний процес, медіація, медіатор.

Tolstykh A. B. Mediation as an alternative way to resolve economic disputes.

Recently, Ukraine has increasingly used the practice of alternative dispute resolution without the use of traditional court procedures, as the established tradition of appealing to government agencies about each conflict has led to an overload of the judiciary system. There is an alternative way that can improve access to justice and reduce the burden on the courts – using a method of conflict resolution such as mediation. In the countries of the Anglo-Saxon legal system - the United States, Australia, Europe mediation has been the most common alternative way of resolving disputes for a long time. In the Ukrainian scientific and legal sphere the institute of mediation is not so developed and frequently used, and currently is only at the stage of formation and development. Scientists and legislators have been working for many years to create appropriate conditions for the introduction of mediation in Ukraine: educational work on the content and benefits of mediation, development, expert analysis of draft laws on mediation, providing detailed recommendations, adopting and

implementing new regulation acts, special programs are being implemented through the creation of coordination groups, institutes and mediation centers. Therefore, there is a wide range of topical issues regarding the mediation mechanism, which are subject to detailed research and require practical studying.

This article is devoted to the study of the general principles of the introduction of mediation as an alternative way of resolving economic disputes in the conditions of updating legislation. The article identifies the main stages of the institution of mediation in Ukraine, the concept and features of mediation as one of the alternative ways to resolve commercial disputes, analyzes national and international regulations in the field of mediation.

Key words: economic disputes, rights of business entities, alternative dispute resolution, development of the institution of mediation, negotiation process, mediation, mediator.

Постановка проблеми. В умовах військового стану економіка України зазнає колосальних втрат. Вищі органи влади вимушені зосередити всі сили на захисті державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості країни.

В той же час, фундаментом, що дозволяє державній економіці функціонувати навіть в таких критичних умовах, залишається діяльність суб'єктів господарювання, безперешкодна реалізація якої стає дедалі складнішою. З об'єктивних причин зростає кількість випадків, коли підприємці вимушені вдаватися до захисту порушених прав та інтересів. Враховуючи переваження судової системи, більшої затребуваності набувають позасудові форми вирішення спорів, в тому числі – медіація, яка є одним із найпопулярніших альтернативних способів врегулювання конфліктів у розвинених країнах світу.

Стан опрацювання цієї проблематики наразі залишається не досить розвиненим, оскільки медіація є відносно новим явищем для правової науки України. Окремі аспекти медіації в господарському процесі досліджувались такими науковцями, як О. В. Белінська, В. Б. Бучко, А. П. Гаврилішин, В. П. Козирєва, В. В. Медведська, Ю. В. Розман та іншими. Питання правового регулювання медіації в сфері господарських правовідносин, як окремий предмет дослідження, розглядається досить рідко. В той же час, враховуючи актуальні зміни в законодавстві, визначення правових засад запровадження медіації сприятиме гарантуванню більш ефективного захисту прав суб'єктів підприємництва.

Метою статті є дослідження становлення медіації як альтернативного способу врегулювання господарських спорів в Україні, а також аналіз законодавчої бази, яка регулює відповідні правовідносини і надання пропозицій щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Медіація в її сучасному розумінні стала розвиватися в другій половині ХХ сторіччя, передусім у країнах англосаксонського права, після чого почалося її стрімке поширення в Європі. Перші спроби застосування медіації застосувалися переважно для вирішення суперечок у сфері сімейних відносин. Згодом медіація отримала визнання під час вирішення широкого спектра конфліктів і спорів, починаючи від конфліктів у місцевих громадах і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами в комерційній та публічній сферах [1].

Наразі інститут медіації активно поширюється в країнах Європи, США, Австралії, а також формується на території пострадянських країн як практика мирного врегулювання спорів позасудовими методами.

Європейська Рада на своєму засіданні у Тампері 15.10.1999 р. закликала держави-члени до запровадження альтернативних позасудових процедур, серед яких медіація є основним методом [2].

Задля цього, 21.05.2008р. було прийнято Директиву 2008/52/ЕС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу, метою якої є спрощення доступу до методів альтернативного врегулювання спорів і сприяння мирному вирішенню спорів через стимулювання використання медіації та забезпечення збалансованих взаємовідносин між медіацією й судовим провадженням.

Пунктом 8 Преамбули до Директиви 2008/52/ЕС встановлено, що положення цієї Директиви застосовуватимуться лише до медіації у міжнародних спорах, але ніщо не повинно заважати Державам-членам застосовувати ці положення також у внутрішніх медіаційних процесах[3].

Тож, не став виключенням й український правовий простір, - в 2006 році був виданий Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», де зазначається, що держава повинна сприяти розвитку таких недержавних інституцій, як третейські суди, посередники тощо, які допомагають залагодити спір, не доводячи його до суду[4].

Згодом, Законом України від 16.09.2014 було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, згідно зі статтею 1 якої Україна та ЄС мають посилювати спів-

робітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод[5].

Крім того, 15.12.2021р. набрав сили новий Закон України «Про медіацію», який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Нормами статті 1 вказаного Закону визначено, що медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про медіацію», медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації[6].

Однією з цілей прийняття вказаного Закону було задекларовано безпосередній позитивний вплив на сферу правовідносин, пов'язаних із вирішенням конфліктів (спорів), які виникають, в тому числі, з господарських правовідносин. У зв'язку з цим на теоретичному рівні також виділяють поняття комерційної медіації, яке визначається як процес вирішення спорів у сфері господарських правовідносин, корпоративного управління між сторонами, не підпорядкованими одна одній.

Так, Законом України «Про медіацію» було внесено зміни до Господарського процесуального кодексу, які передбачають можливість сторін спору примиритися, у тому числі, шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу.

Порівняно з іншими способами вирішення господарських спорів, перевагами медіації є: непублічність вирішення конфлікту між суб'єктами господарювання, унаслідок чого не погіршується ділова репутація сторін спору; швидкість вирішення господарських спорів, адже строки вирішення конфліктів за допомогою медіації коротші, ніж в судовому порядку; економічність, оскільки вартість медіації значно нижча, ніж розміри судових витрат; спрямованість на пошук компромісного рішення, яке б задовольнило інтереси кожної зі сторін тощо [7, с. 67].

Таким чином, особливість і відмінність медіації від інших способів вирішення спору полягає в тому, що даний процес повинен бути абсолютно автономним, конфіденційним та добровільним, оскільки підсумкове рішення в повній мірі виходить від сторін спору. Вони самостійно визначають, якими способами, в які строки, та на яких умовах буде врегульовано конфлікт.

Можна погодитись з позицією Самойленко А., що цінність цього способу обумовлена розв'язанням протиріччя шляхом зосередження безпосередньо на інтересах сторін (опонентів спору), досягнення взаємної згоди, а не на правових позиціях або договірних правах [8, с. 1].

Якщо проаналізувати практичний аспект вирішення господарських спорів в судовому порядку, просліджується постійно зростаюча кількість звернень до господарських судів та низький відсоток виконання судових рішень. В той же час, застосування медіації з метою вирішення господарських спорів за умови досконального правового регулювання та належної популяризації може стати дуже ефективним засобом, який істотно зменшить навантаження на господарські суди та матиме багато переваг для всіх учасників господарського конфлікту.

Вдаючись до огляду законодавчої бази, що регламентує процес медіації, необхідно звернути увагу на наступні моменти.

По-перше, впродовж розробки проектів законів України, які стосувалися запровадження процедури медіації для вирішення спорів, Верховний Суд України у своїх висновках неодноразово висловлював позицію щодо недоцільності запровадження цього інституту при одночасному збереженні інституту мирової угоди. Під час аналізу таких законопроектів науковці надавали свої пропозиції щодо необхідності відмови від мирової угоди, заміни її процедурою медіації, або об'єднання цих двох інститутів в один, який давав би змогу вирішувати спір як за згодою сторін без залучення третьої особи, так і за участю медіатора. Тим не менш, дане питання в повній мірі не було врегульоване при прийнятті профільного закону, потребує доопрацювання, та може бути предметом окремого наукового дослідження.

Так, законодавці залишили можливість укладання за результатами процедури медіації як мирової угоди, так і окремої угоди за результатами медіації - угоди, що фіксує результат домовленості сторін медіації у погодженій між ними усній чи письмовій формі з урахуванням вимог закону, що на практиці може викликати певні складнощі та непорозуміння.

Крім того, на законодавчому рівні, на відміну від європейської практики, в Україні не закріплено норм, що регламентували б етичний аспект діяльності медіатора. Законодавці надали можливість

об'єднанням медіаторів самостійно розробляти власні кодекси професійної етики медіатора чи визнавати та приєднуватися до існуючих кодексів, закріпивши в Законі лише загальні положення з етики. Тим не менш, враховуючи, що інститут медіації перебуває лише на стадії становлення, така диспозитивність може призвести до зловживання медіаторами наданою їм свободою у визначенні етичних норм. Тож було б доречно прийняти нормативно-правовий акт загальнодержавного рівня, який регламентує єдиний та обов'язковий до виконання кодекс професійної етики медіатора.

Також недостатньо врегульованим є процес виконання угод, прийнятих за результатом проведення медіації, оскільки статтею 18 Закону України «Про медіацію» встановлено, що у разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації сторона спору може звернутися до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу в установленому законом порядку. Тож, гарантії виконання домовленості, що буде досягнута сторонами внаслідок медіації, по суті зводяться до того, що суб'єкт господарювання матиме право звернутися до інших установ, та буде вимушений розпочати процес врегулювання спору наново, втративши час та кошти. На стадії опрацювання законів про медіацію вже висловлювалися пропозиції передбачити в процесуальному праві механізм зобов'язання судів надавати сили обов'язкового виконання медіаційним угодам, які, можливо було б доцільно врахувати.

Висновки. З огляду на викладене вище, медіація – це спосіб вирішення спору, завдяки якому сторони знаходять спільне рішення в режимі економії часу та грошових витрат. Крім цього, даний спосіб дає можливість учасникам конфлікту вирішити його без загострення уваги, ефективно продовжуючи свою фінансово-господарську діяльність, зберегти репутацію та продовжити в майбутньому взаємовигідну співпрацю.

Рішення за результатом медіації приймається безпосередньо сторонами, а не третьою особою, відповідає інтересам усіх учасників конфлікту, а не однієї сторони, як при зверненні до суду. Під час проведення медіації її організація визначається індивідуально, - найзручнішим для обох сторін чином, а також забезпечується можливість дотримання повної конфіденційності.

Таким чином, медіація є ефективним способом вирішення конфліктних ситуацій та господарських спорів між контрагентами, особливо в умовах, коли державна економіка знаходиться в досить хиткому стані, а стала, безперебійна робота судової системи перебуває під загрозою. При цьому, зразком вдалої імплементації інституту медіації в правову систему може слугувати досвід інших країн, які почали використовувати даний інструмент раніше.

Список використаних джерел:

1. Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? Юридичний радник. 2014. №2 (74). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d1-87-d0-b8-d0-bf-d0-be-d1-82-d1-80-d1-96-d0-b1-d0-bd-d0-b0-d0-bc-d0-b5-d0-b4-d1-96-d0-b0-d1-86-d1-96-d1-8f-d1-83-d0-ba-d1-80-d0-b0-d1-97-d0-bd-d1-96/>
2. Козак В. СУДОВА ВЛАДА. Мистецтво посередництва. Чи стане медіація ефективною та затребуваною альтернативою судовому вирішенню спорів №35 (1437) 07.09 - 13.09.2019. URL: <https://zib.com.ua/ua/pda/139131.html>
3. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. Офіційний вісник Європейського Союзу. L 136/3 Директиви. URL: http://www.ukrmediation.com.ua/files/directive_ukr1.pdf.
4. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
6. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
7. Бучко В. Б. Доцільність та ефективність запровадження інституту медіації в цивільному та господарському процесі України : матеріали науково-практичної інтернет-конференції, 10 грудня 2015 р. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1112%3A021215-19&catid=137%3A3-1215&Itemid=169&lang=ru.
8. Самойленко А. Альтернатива судовим баталіям: переговори, медіація та третейський суд. Правовий тиждень. 2010. № 17. 27 квітня. URL: <http://www.npp.com.ua/articles/articles/1991.html>.